

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-306-3-44>

УДК 355.01(470+477)«20»:338.439

Руслан МУДРАК

<https://orcid.org/0000-0003-1189-5463>

Уманський національний університет садівництва

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ГЛОБАЛЬНЕ ТА ВНУТРІШНЄ ПРОДОВОЛЬЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті досліджується вплив російсько-української війни на перспективи постачання української агропродовольчої продукції на глобальний і внутрішній продовольчий ринок. Робиться обґрунтоване припущення, що внаслідок військових дій скорочення експорту української зернової продукції зумовлює безпрецедентне зростання продовольчих цін на світовому ринку та загострення глобальної проблеми голоду. Стверджується, що фактичні запаси продовольства та планові обсяги сільськогосподарського виробництва України – достатні для забезпечення її внутрішніх потреб. Доведено, що відновлення українського агропродовольчого експорту в попередніх обсягах можливе лише за умови припинення бойових дій, повернення контролю над усіма портами та розблокування азовського та чорноморського цивільного судноплавства, оскільки можливості логістики транспортних комунікацій на суші не перевищують 1 млн тонн зерна на місяць.

Ключові слова: війна, продовольча криза, зерно, скорочення експорту, ціни, бідні країни, голод, внутрішнє забезпечення.

Ruslan MUDRAK

Uman National University of Horticulture

THE INFLUENCE OF THE RUSSIAN UKRAINIAN WAR ON GLOBAL AND DOMESTIC FOOD SUPPLY

Under fictitious pretexts, Russia has unleashed an unprovoked war against Ukraine that is spreading beyond our country. One of the most tragic consequences of this war is the intensification of the global problem of hunger. Ukraine and Russia are among the leading suppliers of food to the global market - they account for 25.4% of world wheat exports and 17.6% of coarse grain. Forecasts of declining exports of their grain products have provoked an unprecedented rise in global food prices. The critical dependence of the global food market on Ukrainian agri-food exports has formed in the segment of sunflower oil - Ukraine accounts for almost 50% of the relevant market. As Ukraine's share in the structure of global sunflower oil production is 30.6%, it is impossible to find a replacement in the short term. Together with the risks of sanctions restrictions on Russian exports, this led to an increase in world prices for sunflower oil from 1,700 to 2,250 dollars for 1 t. Many poor countries that are currently facing a catastrophic food shortage are buyers of Ukrainian grain products - until recently, Ukraine was the main supplier of wheat grain to Ethiopia, Lebanon and Pakistan. Ukraine has been a major supplier of corn grain to China - in 2021 it accounted for 78.3% of Chinese imports of these products. Blocking the export of Ukrainian corn threatens to reduce the number of pigs in China and reduce the production of relevant products.

The resumption of Ukrainian agri-food exports in the previous volumes is possible only if the cessation of hostilities, the return of control over all ports and the unblocking of Azov and Black Sea civilian shipping. Because the possibilities of logistics of transport communications on land do not exceed 1 million tons of grain per month. There are grounds for restrained optimism about Ukraine's domestic food security on the following basis: the country has stocks of wheat, corn, sunflower oil, basic products for 3-5 years; according to various forecasts in Ukraine this year is expected to produce cereals and legumes, technical and other crops in sufficient quantities for domestic food supply; the forced sharp reduction in exports of Ukrainian grain products may lead to its redirection to the feeding of farm animals and increase meat production in areas where there is no fighting.

Key words: war, food crisis, grain, reduction of exports, prices, poor countries, famine, domestic provision.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Неспровокована війна, яку РФ під вигаданими приводами розв'язала проти України, спричинила гуманітарну та економічну катастрофу, що поширюється за межі нашої країни. Загибель мирного населення, вимушена внутрішня міграція та еміграція, втрата майна, руйнування житла, промислових і сільськогосподарських підприємств, виробничої та соціальної інфраструктури, блокування українських морських портів, різке падіння виробництва, зростання безробіття, повсякденне буття українців на межі фізичного та економічного виживання – ось неповний перелік лих, які спричинила російська військова агресія. Один катастрофічний наслідок війни слід виділити окремо – це голод.

Сотні тисяч українців, які перебувають на окупованих територіях уже потерпають від голоду. Внаслідок ведення бойових дій мають місце суттєві проблеми із організацією весняно-польових робіт та посівної кампанії-2022. Паралельно з цим збройні сили росії завдають цілеспрямованих ударів по продовольчих складах. Це може спричинити продовольчу кризу в масштабах усієї країни. Однак, продовольча криза може мати міжнародний масштаб. Адже на Україну та РФ припадає 25% світового експорту пшениці і 17,6% інших видів зерна (coarse grain). Тобто більше 40% світового експорту зерна припадає на Україну, яка стикнулася із непереборними обставинами, що обмежують виробництво, і РФ, яка знаходиться під санкціями. Тому в зоні високих продовольчих ризиків опинилося багато країн з низькими доходами. За сумною іронією, резолюцію Генеральної асамблеї ООН, яка вимагала від РФ негайно вивести

війська з України, не підтримали країни, що найімовірніше постраждають від глобальної продовольчої кризи, спричиненої російською агресією – це Алжир, Ангола, Бангладеш, Болівія, Бурунді, ЦАР, Конго, Північна Корея, Куба, Сальвадор, Екваторіальна Гвінея, Еритрея, Лаос, Мадагаскар, Малі, Мозамбік, Намібія, Нікарагуа, Пакистан, Сирія, Сенегал, Південна Африка, Південний Судан, Судан, Шрі Ланка, Таджикистан, Уганда, Танзанія, Зімбабве та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Події, що розпочалися в Україні 24 лютого 2022 року, безпрецедентні як за характером, так і за масштабом. Регіональний військовий конфлікт загрожує перерости в міжнародний, що, поза всяким сумнівом, зумовить глобальну продовольчу кризу. Це цілком новий досвід, що потребує вивчення. Адже після закінчення Другої світової війни, на європейському континенті вперше спалахнув міждержавний військовий конфлікт сторонами якого є дві країни, що відіграють важливу роль у глобальному продовольчому постачанні. Тому природно, що публікацій на дану тематику, за виключенням аналітичних оглядів авторитетних міжнародних (ФАО, ОЕСР і т.д.) та урядових організацій (Міністерство сільського господарства США), майже не має.

Формулювання цілей статті

Методологічною та теоретичною основами дослідження є економічна теорія, аналітичні огляди та статистичні дані авторитетних міжнародних й урядових організацій тощо. У процесі дослідження використовувалися такі методи: абстрактно-логічний, наукової гіпотези, емпіричний, рядів динаміки, середніх величин та ін.

Виклад основного матеріалу

Україна є одним із провідних постачальників продовольства на глобальний ринок (табл. 1).

Таблиця 1

Частка українського експорту окремих видів агропродовольчої продукції у світовому, %*

Продовольство	1990 р.	У середньому за період, років			2021 р.
		1991–2000	2001–2010	2011–2020	
Зерно пшениці	0	1,0	4,3	8,1	10,5
Зерно кукурудзи	0	0,2	2,7	14,1	16,9
Інше зерно крім пшениці і кукурудзи	0	1,7	11,8	9,4	10,2
Боби соєві	0	0,0	0,3	1,6	1,2
Протеїн рослинний	0	0,4	2,2	4,9	5,9
Олія рослинна	0	0,8	2,9	6,3	7,5

*Примітка: розраховано за даними [1, 2, 5]

Впродовж останніх 30 років квота української агропродовольчої продукції на глобальному ринку постійно зростала, досягнувши рекордних показників у 2021 р. Має місце залежність багатьох країн від експорту українського зерна пшениці і кукурудзи. Якщо говорити про критичну залежність, то вона сформувалася у глобальному сегменті соняшникової олії. Наразі частка українських рослинних олій в структурі глобального експорту відповідної продукції в цілому становить 7,5%, проте в сегменті соняшникової олії у 2021/22 маркетинговому році цей показник досяг 47,2%. При чому знайти заміну українській продукції в короткостроковій перспективі не видається можливим оскільки частка України в структурі її глобального виробництва становить 30,6%. На частку рф, яка знаходиться під санкціями та має суттєві труднощі із просуванням своєї продукції на глобальний ринок, припадає 30% глобального експорту соняшникової олії та 28% виробництва. В сукупності це призвело до різкого зростання її світової ціни – з 1700 до 2250 дол. \$ за 1 т [5].

На частку України і рф припадає 43% світового експорту пшениці і кормового зерна. Транспортні комунікації в Чорному морі знаходяться в зоні бойових дій, що, по суті, унеможливило їх використання – після того, як росіянами було потоплено та захоплено кілька цивільних суден, іноземні судноплавні компанії та страхові агентства, враховуючи існуючі ризики, встановлюють таку плату за свої послуги, яка робить нерентабельним їх використання. Росія, як країна-агресор, перебуває під санкціями, що суттєво ускладнює рух її зернової продукції на глобальний ринок. В сукупності це зумовило різке зростання світових цін на пшеницю і кукурудзу. Наприклад, в ЄС котирування зросли на безпрецедентні 150 доларів за тонну через очікування оновленого та сильного попиту з Близького Сходу та Північної Африки. Найбільше зросли ціни в США – до 162 доларів за тонну, що також враховує суху погоду в Канзасі, Оклахомі та Техасі, яка викликала занепокоєння щодо стану врожаю озимої пшениці. Згідно з даними Міжнародної зернової ради (IGC) за останніх 20 років, ціна кукурудзи вперше для найбільшого її експортера (США) досягла 350 доларів за тонну. На початку березня ставки для всіх основних експортерів були рекордними. Наприклад, ціни на українську кукурудзу зросли на 56 доларів, досягнувши 340 дол. за тонну [2–4].

Отже, світовий продовольчий ринок відреагував на початок російсько-української війни різким зростання цін основних видів агропродовольчої продукції. В зоні високих ризиків продовольчої кризи опинилися країни з низьким рівнем доходів. Населення більшості таких країн має досвід тимчасового або хронічного голоду. Наприклад:

- у Єгипті понад 32,5% громадян живуть за межею бідності, що робить недоїдання та голод в Єгипті актуальною проблемою;
- у Ємені рівень недоїдання серед жінок і дітей залишається одним з найвищих у світі: 1,2 мільйона вагітних або жінок, які годують груддю, і 2,3 мільйона дітей віком до 5 років потребують лікування від гострого недоїдання;
- в Індонезії 14,3 відсотка населення живуть за межею бідності, а 19,4 мільйона людей не можуть задовольнити свої харчові потреби;
- у Бангладеш 40 мільйонів людей залишаються без продовольства, а 11 мільйонів страждають від гострого голоду;
- в Ефіопії 5,9 млн. осіб страждають від гострої нестачі продуктів харчування;
- у Лівані 22% домогосподарств відчувають нестачу продовольства;
- у Пакистані 20,5% населення недоїдають, 44% дітей до 5 років відстають у розвитку [6].

Майже усі країни, що наразі опинилися перед загрозою катастрофічного дефіциту продовольства, є покупцями української зернової продукції, причому Україна до останнього моменту була для них головним постачальником (рис. 1).

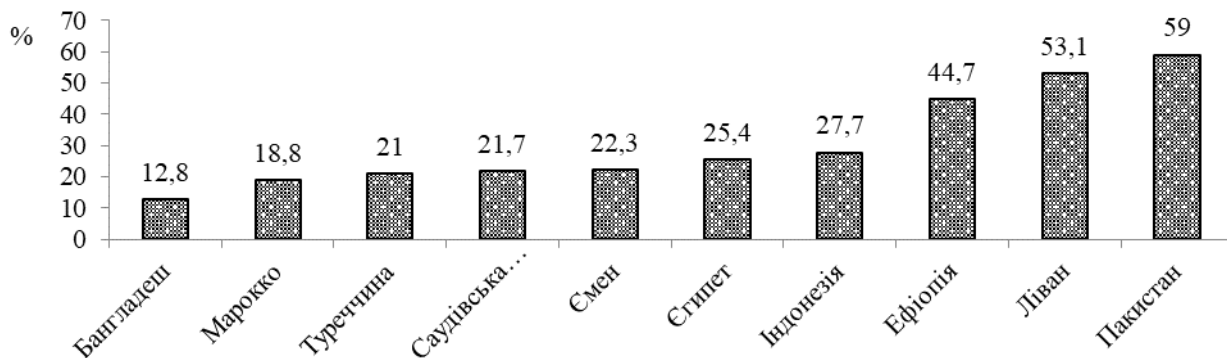

Рис. 1. Частка України в імпорті зерна пшениці окремих країн Азії та Африки, %*

*Примітка: побудовано за даними [1, 2]

Що стосується експорту української кукурудзи, то найбільшими її покупцями за останніх 5 років були Єгипет, Туреччина, Іран та Китай (рис. 2).

Блокування експорту української кукурудзи уже поставило питання про загрозу скорочення поголів'я свиней в Китаї та зменшення виробництва відповідної продукції. Поголів'я цих тварин в Китаї становить понад 400 млн гол. і є найбільшим у світі [7]. Для його годівлі потрібно щонайменше 120 млн. тонн кормового зерна. Середньорічна частка української кукурудзи у даному обсязі складала понад 8% або 10,1 млн т.

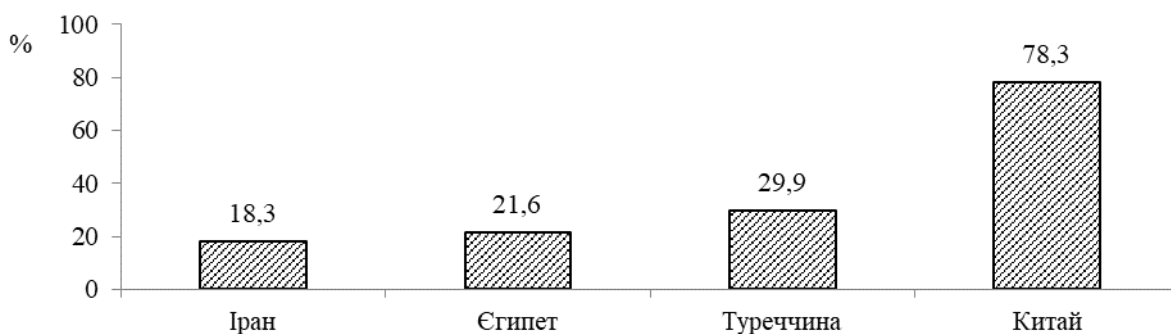

Рис. 2. Частка України в імпорті зерна кукурудзи окремих країн Азії та Африки, %*

*Примітка: побудовано за даними [1, 2]

Відновлення українського агропродовольчого експорту у попередніх обсягах можливе лише при умові припинення бойових дій, повернення контролю над усіма портами та розблокування азовського і чорноморського цивільного судноплавства. Можливості логістики транспортних комунікацій на суходолі є вкрай обмеженими. Наприклад, АТ «Укрзалізниця» пропонує експортерам перевантажувати зерно на 12 терміналах. Наразі найбільше вагонів сконцентровано на трьох прикордонних переходах – «Ізов» (шлях на Польщу), «Ужгород» (шлях на Словаччину) та «Чоп» (шлях на Словаччину). Разом з тим, пропускна

спроможність усіх 12 терміналів, що розташовані на західному кордоні України, не перевищує 1 млн т зерна на місяць [8].

Попри небезпеку продовження військових дій є підстави для стриманого оптимізму стосовно внутрішнього продовольчого забезпечення України. Таке припущення ґрунтується на кількох фактах.

Перш за все, в країні сформовано продовольчі резерви на тривалий період. За заявою керівника офісу президента Шурми Р. в країні на складах і елеваторах сформовано запаси пшениці, кукурудзи, соняшникової олії, базових продуктів, яких має вистачити на 3–5 років [9].

Попри ведення бойових дій, в більшості областей України (у 20) розпочалися весняно-польові роботи в ході яких відбувається посів ранніх та пізніх зернових культур. За прогнозом експертів аналітичного агентства «АПК-Інформ» виробництво зернових і олійних культур у 2022 році в Україні попередньо оцінюється на рівні 53,3 млн тонн, що на 51% нижче за рекордний показник попереднього сезону. Урожай зернових цього року може бути найнижчим за останні 10 років, а олійних – за 15 років [10]. Згідно з прогнозами експертів компанії «Latifundist» за різними сценаріями виробництва, в 2022 році урожай зернових та зернобобових культур становитиме від 55,1 до 70,5 млн тонн, технічних культур від 23 до 28 млн тонн [11]. Цього цілком достатньо для повного забезпечення внутрішніх потреб у відповідному продовольстві. Наприклад, в 2020 р. внутрішнє споживання зерна склало 20082 тис. тонн, в тому числі:

- витрати на корми – 10343 тис. тонн;
- витрати на посів – 2247 тис. тонн;
- втрати – 1073 тис. тонн;
- переробка на нехарчові цілі – 1040 тис. тонн;
- фонд споживання – 5379 тис. тонн [12].

Враховуючи вимушене різке скорочення обсягів експорту української зернової продукції, можна очікувати збільшення її спрямування на внутрішні потреби, зокрема на годівлю худоби. Це дозволяє припустити ймовірність збільшення обсягів виробництва м'яса у областях, на території яких не відбувається бойових дій.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі:

1. Неспровокована війна, яку рф під вигаданими приводами розв'язала проти України, спричинила гуманітарну та економічну катастрофу, що поширюється за межі нашої країни. Одним із найбільш трагічних наслідків цієї війни є посилення глобальної проблеми голоду.

2. Україна та рф входять в групу провідних постачальників продовольства на глобальний ринок – на їх частку припадає 25,4% світового експорту пшениці і 17,6% кормового зерна (coarse grain). Прогнози скорочення експорту їх зернової продукції уже спровокували безпрецедентне зростання глобальних продовольчих цін.

3. Критична залежність глобального продовольчого ринку від українського агропродовольчого експорту сформувалася у сегменті соняшникової олії – на частку України припадає майже 50% відповідного ринку. Знайти заміну українській продукції в короткостроковій перспективі неможливо, оскільки частка України в структурі її глобального виробництва становить 30,6%. Разом із ризиками санкційних обмежень на російській експорт це зумовило зростання світових цін на соняшкову олію з 1700 до 2250 дол. \$ за 1 т.

4. Багато бідних країн, що наразі опинилися перед загрозою катастрофічного дефіциту продовольства, є покупцями української зернової продукції – Україна до останнього моменту була головним постачальником зерна пшениці для Єфіопії, Лівану та Пакистану.

5. Україна була головним постачальником зерна кукурудзи для Китаю – на її частку в 2021 р. припало 78,3% китайського імпорту даної продукції; блокування експорту української кукурудзи загрожує скороченням поголів'я свиней в Китаї та зменшенням виробництва відповідної продукції.

6. Відновлення українського агропродовольчого експорту у попередніх обсягах можливе лише при умові припинення бойових дій, повернення контролю над усіма портами та розблокування азовського і чорноморського цивільного судноплавства, оскільки можливості логістики транспортних комунікацій на суходолі не перевищують 1 млн тонн зерна на місяць.

7. Є підстави для стриманого оптимізму стосовно внутрішнього продовольчого забезпечення України на наступній основі:

- в країні сформовано запаси пшениці, кукурудзи, соняшникової олії, базових продуктів на 3-5 років;
- за різними прогнозами в Україні в поточному році очікується виробництво зернових та зернобобових, технічних та інших культур в обсягах достатніх для внутрішнього продовольчого забезпечення;
- вимушене різке скорочення обсягів експорту української зернової продукції може спричинити її перенаправлення на годівлю сільськогосподарських тварин та збільшення обсягів виробництва м'яса у областях, на території яких не відбувається бойових дій.

Література

1. OECD-FAO Agricultural Outlook 2021-2030. URL: <https://stats.oecd.org/>
2. Grain: World Markets and Trade. URL: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/grain.pdf>
3. Pushak, Y., Lagodiienko, V., Basiurkina, N., Nemchenko, V., & Lagodiienko, N. (2021). Formation the system for assessing the economic security of enterprise in the agricultural sector. *Business: Theory and Practice*, 22(1), 80-90. DOI:<https://doi.org/10.3846/btp.2021.13013>
4. Лагодієнко В.В., Федорчук О.М., Протосвіцька О.І. Управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств в умовах сталого розвитку. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 2. С. 289–295. ISSN 2415-8453. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-2-34>
5. Oilseeds: World Markets and Trade. URL: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/oilseeds.pdf>
6. Київська школа економіки. Вторгнення Росії в Україну загрожує голодом сотням мільйонів людей у всьому світі. *Всеукраїнська аграрна рада*. 05.03.2022. URL: <https://uacouncil.org/uk/post/vtorgnenna-rosii-v-ukrainu-zagrozue-golodom-sotnam-miljoniv-ludej-u-vsomu-sviti-kse>
7. Livestock and Poultry: World Markets and Trade. URL: https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/livestock_poultry.pdf
8. Укрзалізниця. Відвантажувати зерно на експорт можна на 12 терміналах. *UKRAGROCONSULT*. 30.03.2022. URL: <https://ukragroconsult.com/news/vidvantazhuvaty-zerno-na-eksport-mozhna-na-12-terminalah-ukrzaliznyczya/>
9. Орлова В. В Україні сформовано стратегічний запас їжі на кілька років. *ВНІАН*. 29.03.2022. URL: <https://www.unian.ua/society/prodzapas-v-ukrajini-sformovano-prodovolchiy-zapas-yakogo-vistachit-na-kilka-rokiv-novini-ukrajini-11764891.html>
10. Моїсєєв В. Урожай зернових і олійних у 2022 році може бути наполовину менше за торішній. *Thepage*. 1.04.2022. URL: <https://thepage.ua/ua/economy/prognoz-urozhayu-zernovih-ta-olijnih-u-2022>
11. Демчук В., Король О., Ярошенко С. Скільки площ Україна не зможе засіяти навесні 2022 і скільки врожаю недоотримає? Прогнози та аналітика. *Latifundist*. 22.04.2022. URL: <https://latifundist.com/blog/read/2871-skilki-ploshch-ukrayina-ne-zmozhe-zasiyati-navesni-2022-prognozi-ta-analitika>
12. Сільське господарство України : статистичний збірник за 2020 рік. К. : Державна служба статистики України, 2021. 232 с.

References

1. OECD-FAO (2022). *Agricultural Outlook 2021-2030*. Available at <https://stats.oecd.org/> (in English).
2. United States Department of Agriculture, Foreign Agricultural Service (2022). *Grain: World Markets and Trade*. Available at <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/grain.pdf> (in English).
3. Pushak, Y., Lagodiienko, V., Basiurkina, N., Nemchenko, V., & Lagodiienko, N. (2021). Formation the system for assessing the economic security of enterprise in the agricultural sector. *Business: Theory and Practice*, 22(1), 80-90. DOI:<https://doi.org/10.3846/btp.2021.13013>
4. Lagodiienko, V. Management of competitiveness of agrarian enterprises in the conditions of sustainable development / Volodymyr Lagodiienko, Oleksandr Fedorchuk, Oksana Protosvitska // *Ukrainian Journal of Applied Economics*. - 2020. - Volume 5. - № 2. - P. 289–295. - ISSN 2415-8453. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-2-34>
5. United States Department of Agriculture, Foreign Agricultural Service (2022). *Oilseeds: World Markets and Trade*. Available at <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/oilseeds.pdf> (in English).
6. Kyiv School of Economics (2022). Russia's invasion of Ukraine threatens to starve hundreds of millions of people around the world. *Ukrainian Agrarian Council*, 2022, March 5. Available at <https://uacouncil.org/uk/post/vtorgnenna-rosii-v-ukrainu-zagrozue-golodom-sotnam-miljoniv-ludej-u-vsomu-sviti-kse> (in Ukrainian).
7. United States Department of Agriculture, Foreign Agricultural Service (2022). *Livestock and Poultry: World Markets and Trade*. Available at https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/livestock_poultry.pdf (in English).
8. Ukrainian Railways (2022). Grain can be shipped for export at 12 terminals. *UKRAGROCONSULT*, 2022, March 30. Available at <https://ukragroconsult.com/news/vidvantazhuvaty-zerno-na-eksport-mozhna-na-12-terminalah-ukrzaliznyczya/> (in Ukrainian).
9. Orlova, V. (2022). Ukraine has a strategic food supply for several years. *UNIAN*, 2022, March 29. Available at <https://www.unian.ua/society/prodzapas-v-ukrajini-sformovano-prodovolchiy-zapas-yakogo-vistachit-na-kilka-rokiv-novini-ukrajini-11764891.html> (in Ukrainian).
10. Moiseev, V. (2022). The grain and oilseeds harvest in 2022 may be half less than last year. *Thepage*, 2022, April 1. Available at <https://thepage.ua/ua/economy/prognoz-urozhayu-zernovih-ta-olijnih-u-2022> (in Ukrainian).
11. Demchuk, V., Korol, O., Yaroshenko, S. (2022). Farmland Unsown in Ukraine in Spring of 2022, Crop Production Fall: Forecasts and Analytics. *Latifundist*, 2022, March 22. Available at <https://latifundist.com/en/blog/read/2871-skilki-ploshch-ukrayina-ne-zmozhe-zasiyati-navesni-2022-prognozi-ta-analitika> (in Ukrainian).
12. *Statistical yearbook «Agriculture of Ukraine» for 2020* (2021). Kyiv: State statistics service of Ukraine (in Ukrainian).